

воспоминания) и художественно-литературный (авторские размышления, впечатления, осмысление и оценка).

Источники и литература:

1. Глушков Н. Очерк в русской литературе / Н. Глушков. – Ростов н/Дону : Изд-во РГУ, 1966. – 76 с.
2. Seacole Mary. Wonderful adventures of Mrs. Seacole in many lands / Mary Seacole. – London : James Blackwood, 1857.
3. Михеев М. Ю. Фактографическая проза или пред-текст: дневники, записные книжки, «обыденная» литература / М. Ю. Михеев / Человек. Наука. – 2004. – № 3 (май-июнь). – С. 132-143.
4. Банах И. В. Нарративная структура жанра путешествия (на материале русской литературы конца XVIII – первой трети XIX в.в. : автореф. дис. ... канд. филол. наук / И. В. Банах. – Минск, 2004. – 24 с.

Деркач В.В.

УДК 801.82:821.161.2–6

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ОДНА З ОЗНАК ЇЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Актуальність статті зумовлена розвитком останнім часом нового напрямку в мовознавстві – лінгвістики тексту. Це галузь досліджень, об'єктом яких є правила побудови зв'язних текстів та їх змістових категорій. Тобто, нині текст оцінюють як складну комунікативну структуру, враховуючи при цьому особистість автора з його психологічними, ментальними, соціальними, культурними, етнічними та іншими властивостями, адресата з його рівним сприйманням, а також художній простір і час. Під впливом когнітивної лінгвістики текст почали розглядати «як концептуальне модельне відображення дійсності, як модифікат сфери свідомості автора, його художніх, естетичних, етичних, наукових, аксіологічних, прагматичних поглядів та уподобань» [3, с.161].

Цікавою із зазначеної позиції видається природа листа – основної одиниці епістолярного стилю, який обслуговує сферу письмових приватних або приватно-офіційних відносин. Листування враховує існуючі традиції, взаємини кореспондентів, особистості авторів, їхні настрої в момент написання. У процесі створення тексту листа, «мовці послуговуються всенародною мовою, використовують *епістоляризми* – особливі слова і сполучення слів, синтаксичні конструкції, які й репрезентують неповторну мовленнєву індивідуальність цього стилю» [1, с.99].

Листування видатних письменників, громадсько-культурних діячів має велику історично-пізнавальну й художню цінність, оскільки у ньому відображається побут, розвиток суспільства, ідейна боротьба епохи, «особисте й творче життя авторів, специфіка їхньої діяльності. І. Франко, Леся Українка, М.Коцюбинський, П.Грабовський, М.Лисенко та ін. у своїх листах постали як безпосередні творці української літературної мови. Їхнє листування донесло до нас тодішнє розмовно-побутове мовлення» [7, с.160].

Метою статті є аналіз приватного листування Лесі Українки у контексті сучасного трактування лінгвістики тексту, зокрема розкриття внутрішнього світу письменниці, виявлення індивідуально-авторських мовних елементів, з'ясування їхнього стилістичного навантаження.

Феномен людського спілкування є складним явищем. У ньому тісно переплетені соціальні, психологічні та мовні чинники, комплексне дослідження яких допомагає встановити особливості «мовного мислення», виявити окремі сторони взаємозв'язків між мовою і психологією людей, риси національно-культурної спадщини мовної поведінки. Мовознавці наголошують на необхідності вивчення комунікативного акту на основі комплексного підходу з урахуванням усіх його складників. Майже всі дослідники визнають у комунікативному акті наявність такого компонента, як контакт між співрозмовниками, встановлення якого передбачає дотримання мовленнєвого етикету. Проблеми мовленнєвого етикету стали об'єктом зацікавленості багатьох лінгвістів, починаючи з кінця XIX століття і до наших днів. Його, зокрема, досліджували О.Потебня, І.Кропивницький, В.Сімович, О.Захарків, Т.Панько, Л.Полюга, В.Литовченко, А.Загнітко, А.Коваль, С.Чак, Ф.Бацевич, О.Яшенкова та інші.

Мовленнєвий етикет ґрунтується на моральних нормах і гуманістичних цінностях і враховує «конкретизацію етикетних норм, які втілюються в усталених формулах спілкування. Мовленнєвий етикет є важливим елементом культури, оскільки відображає людський досвід, неповторність звичаїв, способу життя, умов побуту кожного народу» [9, с.109]. Найяскравішою ілюстрацією способів вираження почуттів та емоцій, вибору мовних і мовленнєвих засобів, регуляції мовленнєвої поведінки комунікантів є листування видатних постатей національної культури.

Питання мовленнєвого етикету епістолярної спадщини Лесі Українки можна розглядати у площині рівня культури усього українського народу, адже мовна поведінка людини, без сумніву, пов'язана із загальною культурою народу, етнопсихологічними рисами, народними традиціями. Листування Лесі Українки вирізняє, передусім, орієнтація на народне мовлення українців, звернення до традицій мовленнєвого етикету інших народів і, що не менш важливо, неповторна індивідуальна манера письма. Леся Українка – це мовна особистість, яка прагнула «до творчого самовираження, вільного, автоматичного здійснення різнобічної мовної діяльності» [2, с.93].

Леся Українка зауважувала, що вона не вмє писати листи, бо їй не вистачає епістолярного таланту, тому «листа написати – для мене чимала робота» [4, с.371]. У цих словах звучить особлива вимогливість письменниці до творчого процесу, у якому помітне місце, поруч із іншими видами високого мистецтва,

зайняла епістолярна спадщина, яку справедливо можна вважати спорідненою з її художніми творами. У листах Лесі Українки віддзеркалюється вся багатогранна палітра її взаємин із людьми, особисте сприйняття найрізноманітніших подій навколишнього світу. Мовна особистість Лесі Українки чітко виокреслюється в її листах, у яких можна побачити і відчутти людину з її бажаннями, уподобаннями, власними поглядами на життя, із духовними цінностями, зі своїм ставленням до людей взагалі та до окремих особистостей зокрема. Так, у кореспонденціях до М. Драгоманова, І. Франка, М. Лисенка, М. Павлика, О. Кобилянської, Б. Грінченка, В. Гнатюка яскраво висвічується глибока повага до адресатів, співпереживання їхніх успіхів і невдач.

Письменниця, за її влучним словом, «виховувала» слова в листах, щоб складні поняття, а то й дефініції «одягати» в просту і доступну форму: «на душі лежить» [6, с.13], «скрутити голову» [6, с.13], «подумано – зроблено» [6, с.14], «вірші загубила» [5, с.294], «літературний клопіт» [5, с.292], «от ніяк не могла зловити сих пісень» [4, с.123]. У контексті листування вони набували яскравого індивідуально-авторського забарвлення.

Мова – важлива етнічна ознака. Це зумовило виникнення етнолінгвістики, яка «вивчає мову в її стосунках до культури, а також взаємодію мовних, етнокультурних, і етнопсихологічних чинників у функціонуванні й еволюції мови» [3, с.13]. Ця галузь «існує на межі з етнографією, що вивчає побутові і культурологічні особливості комунікації як спілкування в етнічних ареалах» [9, с.25] і тісно пов'язана з історією народів та їх фольклору.

Як відомо, експресивно-стилістичне функціонування естетично маркованих народнопоетичних елементів не обмежується стилізованими рамками фольклорного мовлення. Із стилістичною метою «вони можуть вводитися в контекст іншого роду» [8, с.216]. У листах Л. Українки багато порівнянь, прислів'їв, приказок, запозичених із різних фольклорних джерел. У листі до М. Драгоманова вона зазначає: «Я взагалі маю щастя до етнографії – не тільки не стрічаю недовір'я собі або неохоти, а, навпаки, сама інший раз мушу покладати кінець етнографічним студіям» [4, с.123]. Фольклорні засоби завжди служили для майстрів художнього слова невичерпним джерелом естетичного й лінгвостилістичного досвіду. Це стосується й епістолярію Лесі Українки, у якому фольклорні елементи часто зазнають індивідуально-авторської стилістичної обробки, і у результаті чого вони не просто орнаментують епістолярний контекст, а «становлять його образно-смыслову опору, глибинну ідейно-тематичну суть» [8, с.217], наприклад: «У нас тут увечері в неділю щось таке було, немов чорти зірвались з ланцюгів: вігер, снігодоць!» [5, с.12], «Певна річ, що краще лиха правда, ніж золота неправда» [4, с.121], «Воно-то давно сказано: обіцянка цяцянка, а дурневі радість!» [4, с.317], «Не трать, куме, сили, спускайся на дно» [6, с.195], «Не кажи гоп, поки не вискочили» [5, с.127], «Ну, а таким, як я, либонь ніякий Крим не допоможе: «Не було змалку, не буде й до останку» [6, с.234].

Органічно вплітаються в епістолярний текст Лесі Українки також іншомовні народнопоетичні фольклорні елементи, відтворені відповідною графікою, як-от: російською: «...я, пригадавши приказку: «с глаз долой, из сердца вон», уже й не чіплятимусь» [4, с.323], «У Києві були у мене товариші, тепер їх один, два, найбільше три, а решта – *иных уж нет, а те далече*» [5, с.33]; білоруською: «Але *«чис би цяцятки мичали, а чис б і мовчали!*», отак і мені слід краще мовчати про листи і про недбалість в листах» [4, с.163]; польською: «*Nie mila księdzu ofiara – idź, ciełe , do domu*» (Не мила попові жертва – йди, теля, додому) [4, с.278], «Звісно, на курортах *jak przy obowiązk*» (як на службі) [5, с.300]; латинською: «*O tempora, o mores!!!*» (О часи, о звичаї!!!) [5, с.351]; «В Києві буде *la saison morte* (мертвий сезон) в саму весну...» [5, с.33], «Не дано, так не дано – *fiat voluntas dei!*» (хай буде воля божа) [6, с.20]; французькою: «Треба думати, як би найкраще з ним боротись, бо вже *laissez faire, laissez passer*» (хай буде, як буде) тут ніяк не вистачить» [4, с.163], «Маргарита знов забастувала писати мені, зостається на потіху тільки приказка: «*Pas de nouvelles – bonnes nouvelles*» (відсутність новин – добрі новини) [4, с.382]; італійською: «*Veder Napoli e poi morire*» (побачити Неаполь, і потім вмерти), – кажуть люди, ну і я кажу те саме, тільки не про Неаполь» [4, с.173]; німецькою: «*Es lebe die Kunst!*» (хай живе мистецтво!) [5, с.195], «...він втомивсь, не міг хутко заснути і тепер йому болить голова *gans Katzen jämmerlich*» (зовсім як після похмілля) [5, с.292].

Таким чином, використання письменницею надбаних світової народної мудрості свідчить про високий рівень володіння нею багатьма мовами, про наявність образного мислення, про здатність влучно охарактеризувати будь-яке явище за допомогою іншомовних лексичних елементів.

Епістолярій Лесі Українки відзначається ще й тим, що містить значну кількість конструкцій, пов'язаних із християнськими святами, віруваннями, язичницькою обрядністю українців, які є одними із специфічних рис мовленнєвого етикету українського народу. Наприклад: «Святий вечір, добрий вечір! Усім добрим людям» [4, с.270], «Христос воскрес!» [5, с.176], «Слава Ісусу Христу!» [5, с.243], «Борони мене, Боже» [5, с.161], «Хай Бог милує» [5, с.123], «З новим роком, з новим щастям!» [5, с.159].

Відзначимо також наявність у листах особливих звертань, які відтворюють внутрішнє мовлення авторки і позначені впливом ліричної поезії. Наприклад: «Ой, моя доле! Що ж з мене далі буде!» [4, с.163], «Ой, доленько, вже друга година ночі, а завтра рано вставати!» [4, с.267]. Особливостями структури й комунікативними рисами вказані конструкції безпосередньо пов'язані з усним мовленням, однак апелятивна функція в таких звертаннях фактично відсутня. З'являється функція предикації та номінації, тобто функціонально вказані звертання набувають нової якості.

Найбільше про Лесю Українку як про мовну особистість можна сказати, проаналізувавши у листах її звертання – ті, які вона творила сама, тобто індивідуально-авторські. Жартівливі звертання (варіанти імен, родинні прізвиська) вирізняють її листи до рідних – батьків, сестер, братів. Менших братів і сестер письменниця називає «негри», «негрики», «негрєнята», «пуці», «гусі», «тигри», «тигрики», «щучики»,

«малютки», «тигро-негри». Наприклад: «А мені вже дуже скучно за своїми дикими неграми...» [4, с.29 – 30], «Як негрики поживають?» [4, с.52], «Негриків ще раз цілую! Прощайте, негреньята!» [4, с.54], «Луцям недавно писала і ждатиму від них відповіді» [4, с.99], «Усіх пуциків поцілуй за мене» [4, с.109], «Спасибі і тобі, і папі, що ради мене пустили з дому на свята моїх гусів» [5, с.40], «Тигриків і папу цілую широко» [4, с.95], «Цілую тебе міцно, і шучиків теж, і папу» [4, с.217], «Цілую міцно тебе і папу і малюток (найдовшу малютку те хоч вона завжди в'ється при тому)» [5, с.300], «Поцілуй від мене папу, коли він ще дома, усіх тигрів-негрів і Катерину Осипівну» [4, с.80].

Пишучи високим стилем, Леся Українка називає своїх родичів збірними назвами – «гетьманство», «громадянство». Використання таких найменувань-звертань було у сім'ї Косачів родинною традицією: «Твій лист із портретами одержала вчора. «Гетьманство» вийшло добре...» [4, с.98], «Міцно цілую тебе і папу, коли він в Києві, і все наше громадянство» [5, с.34].

Отже, в одній площині творчих здобутків Лесі Українки – чудових поем, драматичних творів, лірики, статей – знаходиться її багатогранна епістолярна спадщина, яка глибоко і точно віддзеркалила загадкову й величну постать письменниці, високий світ її душі, поривань і звершень. Листи Лесі Українки свідчать про її орієнтацію на народне мовлення українців, про вміння використовувати традиції мовленнєвого етикету інших народів, про неповторну індивідуальну манеру письма. Таким чином, мовна особистість Лесі Українки сформувалась не тільки завдяки високій майстерності у художній творчості, а й завдяки індивідуально-авторському трактуванню епістолярію своєї епохи.

Матеріали листування Лесі Українки можуть бути з успіхом використані у контексті подальших досліджень ролі і місця епістолярного стилю в лексико-семантичній системі мови.

Джерела та література:

1. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посіб. / П. С. Дудик. – К. : Академія, 2005. – 368 с.
2. Єрмоленко С. Я. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.
3. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підруч. / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2003. – 464 с.
4. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 10. – 542 с.
5. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 11. – 478 с.
6. Українка Леся. Зібрання творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1979. – Т. 12. – 694 с.
7. Українська мова : енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
8. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови : монографія / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 351 с.
9. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. В. Яшенкова. – К. : Академія, 2010. – 312 с.

Крижановська Н.

УДК 82-31:821-161.2

ВПЛИВ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ ТЕНДЕНЦІЙ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Постмодернізм, зародившись у ХХ столітті як світоглядно-мистецький напрям, набуває актуальності у процесі розвитку української історичної романістики ХХІ століття. Перш за все дане явище зумовлене суспільно-історичними умовами: падінням Радянського Союзу і побудовою суверенної державності. Вітчизняна дослідниця постмодернізму Тамара Гундорова зазначає, що початок постмодернізму припав на посттоталітарний період розвитку української літератури, «себто період змін парадигм художнього мислення, способів письма й ідеологем, і позначився на характері сприйняття, формування, а також адаптації цієї художньої системи на національному ґрунті» [3, с. 69].

Сьогодні внутрішній стан українця, його самоусвідомлення себе в новій державі певною мірою зближує його зі станом індивіда на Заході – тотальна втома, розчарованість, непевність. «У такому сенсі постмодерний світ має пряму дотичність до України, – зауважує Я.Поліщук, – а для письменника відкривається перспектива осягнення та вираження постмодерного світогляду загального скепсису, гри, розчарованості та зневіреності» [14, с. 7].

Оскільки постмодернізм пропагує ідеї вільнодумства, незалежності, полістилістичності, заперечує раціоналізм у пізнанні світу, відкидає будь-які авторитети, літератори у ХХІ столітті все частіше звертаються до його художніх особливостей. Це пояснюється тим, що в умовах національно-культурного відродження уможливилось нове аналітично-художнє осмислення політично заангажованих фактів з минулого.

В українській літературі ХХІ століття все частіше простежується вплив постмодерністських тенденцій на розвиток історичних романів.

Питання постмодернізму розглядають у своїх працях сучасні дослідники С. Андрусів, Є. Баран, Т. Гундорова, Т. Денисова, Н. Зборовська, О. Ільницький, Марта Коваль, Л. Лавринович, М. Павлишин, В. Пахаренко, Я. Поліщук, Р. Семків, С. Русова; при цьому ряд вітчизняних науковців (Ігор Кравченко, Олена Логвиненко, Оксана Пахльовська, Сергій Квіт та ін.) активно критикують його [1-9].